

Iryna Matiash

University of Warsaw, Poland

Scientific Society of History of Diplomacy and International Relations, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7565-1866>

Філософія витривалості митця-дипломата Ежена Деслава (Євгена Слабченка)

The Philosophy of Endurance of the Artist-Diplomat Eugène Deslav (Yevhen Slabchenko)

Abstract

The article is based on the personal documents of a representative of the French film avant-garde of the 1920s-1930s, a Ukrainian public figure in exile Yevhen Slabchenko (Eugène Deslav, 1899–1966). It shows the formation of the foundations of the endurance philosophy of a person who left his homeland due to insurmountable circumstances, with no possibility of return. The dispersion of the archival documents covering the artist's life and activities, as well as the lack of access to Deslav's personal archive – owned privately – remains an unresolved problem in studying the life and creative path of the artist. This publication analyses the key points of Deslav's endurance philosophy of an émigré and highlights the reflection on this problem in the documents of personal origin.

The article traces Deslav's fate from his birth in Tahancha in Kyiv region, participation in the formation of scout organisations in Bila Tserkva, to his recognition in the world of cinema, the foundation of the World Collection of Ukrainian and the Ukrainian Diplomatic Archive, and authoring the "Diplomatic History of Ukraine". Deslav was the first among the owners of documentary collections to introduce the term "diplomatic archive" to denote the documents of diplomatic missions and personal documents of diplomats, he initiated the foundation of the Ukrainian literary prize for the work that best depicts Ukraine, the establishment of the title "Ambassador of Ukrainian Culture", the creation of the Ukrainian Diplomatic Institute with a specialised publishing house.

The premises of Deslav's survival theory are self-identification, the ability to rise above circumstances and to be worthy of one's kin, to support statesmen, to refuse

physical labour for the sake of survival without losing the ability to dream, and to be energetic, resilient, and persistent.

Keywords: Eugène Deslav, Yevhen Slabchenko, documents of personal origin, philosophy of endurance, emigration.

Вступ

Представник французького кіноаванграду 1920–1930-х рр. і український діяч в еміграції Євген Слабченко (Ежен Деслав, 1899–1966) не написав детальних автобіографій, щоденників і мемуарів, тому говорити про філософію витривалості в його его-документах навряд чи годиться. Термін „его-документи” (автобіографії, листи, мемуари, особисті записи, щоденники; „ті документи, в яких «его» навмисно чи ненавмисно розкриває або приховує себе”; тексти, що також можуть бути позначені як автобіографічні або твори про власне життя¹), популярний у західній гуманітаристиці, не абсолютно відповідає усталеному в українському архівознавстві та джерелознавстві поняттю „документи особового походження”, яке охоплює „документи, що утворилися впродовж життя, наукової, творчої, службової, громадської та іншої діяльності фізичної особи (сім’ї, роду), а також ті, що відклалися в їхніх особистих архівах”². В особистому архіві Є. Слабченка та в архівах різних країн світу (переважно в Україні і Канаді) міститься не лише величезна кількість листів і літературних творів, написаних ним на підставі власного життєвого

¹ K. von Greyerz, *Ego-Documents: The Last Word?* [in:] „German History”, 2010, vol. 28, nr 3, p. 273–282; Volker Depkat, *Ego-documents* [in:] „Handbook of Autobiography/Autofiction”, ed. by M. Wagner-Egelhaaf, vol. I: *Theory and Concepts*, De Gruyter, Boston; Berlin 2019, p. 262–267; Fr. Jakubczak, *Zasoby pamiętników. Zasady i zakres ich użytkowania* [w:] „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, 1989, z. 2, s. 259–268; A. Sychevskyi, *Memuary yak eho-dokumenty: vektory avtobiografichnoi naratsii, zasady vykorystannia ta interpretatsiia* [v:] „Intermarum: history, policy, culture”, 2023, iss. 13, c. 243–264.

² *Arkhivistyka: Terminolohichniy slovnyk*, Kyiv 1998, s. 28.

досвіду, але й інші різновиди документів особового походження, які дозволяють відтворити світопогляди їхнього творця.

Про архів Євгена Слабченка та джерельну базу вивчення його життєвого шляху

Збираючи свій архів, Слабченко наголошував на бажанні згодом передати його „в розпорядження Уряду Суверенної України”³. Однак після передчасної смерті колекціонера його документальне зібрання опинилося в приватній власності. Спершу архів придбав французький музикознавець українського походження, на той час – викладач Сорбонни – Аристид Вирста. Відомо, що Посольство України у Франції мало інформацію про бажання нового власника згодом продати архів. Тоді державних коштів на придбання цінного зібрання не знайшлося. Архів придбав французький кінознавець Любомир Госейко, який прислужився відновленню суспільного інтересу до творчості Ежена Деслава, організувавши 2004 р. перший ретроспективний показ фільмів Деслава в Парижі в Національному музеї мистецтв та культури імені Жоржа Помпиду. Відтоді практично жоден спеціальний кінофестиваль не оминав увагою стрічки митця, а ім’я Ежена Деслава активно фігурує в інформаційному культурному просторі Болгарії, Італії, Іспанії, Канади, Румунії, США, Франції, Швейцарії⁴.

³ *Lystuvannia Yevhena Deslava, seriia „Dzherela z istorii ukrainskoi emihratsii”*, t. 4, uporiad., vstup. i komentari o. Yu. Mytskyk, Kyiv, 2009, s. 124.

⁴ *Ombre blanche, lumière noire. Eugène Deslav; textes et documents*, introd. L. Hosejko, Centre national d’art et de culture Georges Pompidou, Paris 2004; L. Hosejko, *Pro arkhiv ta deshcho z kinoarkhivu Yevhena Deslava* [v:] „KINO-KOLO”, 2005, nr 27, s. 29–35; idem, *Ukrainskyi predstavnyk frantsuzkoho kinoavanhardu (Ievhen Deslav (Slabchenko))* [v:] „Khronika 2000”, 1995, nr 2–3, s. 294–299; I. Matiash, „Ia boriusia tut proty burzhuaaznoho kina...”: *Novi dokumenty pro spivpratsiu Yevhena Slabchenka (Ezhena Deslava) z VUFKU* [v:] „Kino-Teatr”, 2015, № 3 (119), s. 41–44; aedem, „Holovna sprava zhyttia” (z lystuvannia ukrainskykh dyplomativ Yevhena Deslava i Mykhaila Yeremiiva) [v:] „Ukraina dyplomatychna: nauk. shchorichnyk”, Kyiv 2013, vyp. 14, s. 419–463 та ін.

Попри відсутність доступу дослідників до архіву Слабченка, документи, пов'язані з життям і діяльністю митця, доступні в архівах Канади, України та інших країн. Зокрема архівна інформація біографічного характеру міститься у фондах Центрального державного історичного архіву України, м. Київ, Центрального державного архіву громадських об'єднань та Україніки, Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, державних архівів Київської та Черкаської областей.

Численний епістолярій, посвідки, довідки, рукописи публіцистичних і літературних творів, фотодокументи Слабченка збереглися в Канаді, у фондах українського балетмейстера, „батька українського танцю” в Північній Америці Василя Авраменка, українського громадського і політичного діяча, журналіста, дипломата Михайла Єремїва та інших українських діячів у Бібліотеці та архівах Канади (Оттава). Біографічні відомості, газетні витинки та листування – у зібраній церковним і громадським діячем Євгеном Бачинським документальній колекції, яка волею долі опинилася на зберіганні у Відділі спеціальних колекцій та архіву Бібліотеки Карлтонського університету. Авторизований машинописний примірник „Дипломатичної історії України”, листування щодо публікації книги та організації виставки з історії української дипломатії в м. Вінніпег з нагоди її майбутньої презентації відклалися в архіві Осередку української культури і освіти у Вінніпегу⁵.

Епістолярій складає найбільший масив архівної спадщини Слабченка і демонструє надзвичайну суспільну активність адресанта. Його адресатами були численні приватні особи, установи, товариства, мистецькі організації в різних країнах. Багатовекторність і багатошаровість контактів поступово набувала значення інструмента виживання українця на чужині. У його листах помітна самопрезентація і самореклама, детальний опис проектів і роз'яснення авторських ідей, формулювання життєво

⁵ I. Matiasz, *Arkhyvna ukrainika v Kanadi: istoriohrafiia, typolohiia, zmist*, Kyiv 2008, s. 85–112.

важливих запитань щодо умов життя в Швейцарії, різних містах Франції, Канаді, Іспанії; щодо занять, які приносять прибуток; щодо можливості працевлаштування; щодо упорядкування приватних архівів та організації роботи в цій сфері. До листів він часто долучав газетні витинки зі своїми публікаціями або замітками про себе. Листування Слабченка цікаве ще й тим, що дозволяє відтворити (хоч, можливо, не повністю) перелік установ, із якими він співпрацював; видань і видавництв, де друкував чи планував друкувати свої літературні й публіцистичні твори; коло наукових інтересів та мистецьких імпрез, у яких брав участь. Епістолярій дозволяє разом із рукописами літературних і публіцистичних творів, матеріалами для преси, проєктами і звітами щодо діяльності Світової збірки Українці і Дипломатичного архіву стверджувати, що філософія витривалості стала його основним життєвим кредо і відповіддю на виклики життя емігранта.

Доля емігранта Слабченка як виховання витривалості

Наголошена самоідентифікація

Життя Слабченка в еміграції є показовим у сенсі здатності до опору тяжким обставинам. Першою складовою його філософії виживання стала наголошена самоідентифікація. Навіть російські дослідники, які намагалися називати його російським митцем, помічали українськість Слабченка-Деслава: „этническую идентичность он берег нерушимо: думал и общался с друзьями по-украински”⁶.

Євген Слабченко народився 20 (за новим стилем) грудня 1899 р. на Черкащині – у м. Таганча Канівського повіту. Його батько Антон Слабченко був рахівником Мартинівського бурячно-цукрового заводу, а мама Єлизавета Слабченко – донькою

⁶ R. Yanhyrov, *Ezhen Deslav: ot zhurnalistiki k ekranu* [v:] „Vestnik RHHU. Seryia: Zhurnalistika. Literaturnaya kritika”, 2007, nr 9(07), s. 141.

помічника директора цього ж заводу Івана Золднера⁷. У листуванні та особистих документах Слабченка збереглися відомості про інші роки народження – 1897, 1898 та 1900. Зокрема, 1 лютого 1961 р. він писав Є. Бачинському: „Не пригадую, чи писав Вам, що Берн погодився дати мені, коли мені буде 65 років, пенсію біженця в 200 fr. s. та дозволити мені та Denyse⁸ мешкати в Швейцарії... Народився я в році 1898, отже чекати на цю пенсію вже не так довго”⁹. Натомість запис про його народження в метричній книзі Свято-Покровської церкви містечка Таганча в Державному архіві Черкаської області фіксує дату народження 8 грудня 1899 р. Можна припустити, що маніпуляції з роком народження теж допомагали Слабченкові виживати в якихось життєвих обставинах.

Від 1909 р. хлопець навчався в чоловічій гімназії м. Біла Церква на Київщині, де долучався до заснування перших у східній Україні дружин бойскаутів, зокрема, „Першого Білоцерківського куреня українських юнаків-скаутів”, за прикладом „нелегальної польської організації на чолі зі старшим скаутом біженцем з Кракова – Виковським”¹⁰. Відділення Білоцерківського куреня повстали у Ржищеві й Каневі. Активна діяльність юнака зі створення скаутських загонів сприяла знайомству з Симоном Петлюрою. Збереглися згадки про зацікавленість С. Петлюри пластунським рухом і розмови зі Слабченком про діяльність цієї молодіжної організації, потребу поширення її досвіду.

У листопаді 1918 р., у момент творення Директорії Української Народної Республіки в Білій Церкві, юнак деякий час працював у колі допоміжного персоналу її провідників – Симона

⁷ *Derzhavnyi arkhiv Cherkaskoi oblasti*, f. 931 *Kolektsiia. Metrychni knyhy zapysiv aktiv tsyvilnoho stanu*, op. 1, spr. 1884 *Metrychna knyha dlia zapysiv pro narodzhennykh, poiednanykh shliubom i pomerlykh Sviato-Pokrovskoi tserkvy mistechka Tahan-cha Kanivskoho povitu Tahanchanskoi volosti Kyivskoi hubernii*, ark. 35 zv.–36.

⁸ Дружина – Деніз Слабченко-Борне.

⁹ *Lystuvannia Yevhena Deslava...*, op. cit., s. 108.

¹⁰ *Library & Archives Canada, Mychailo Jeremijew fonds*, 1999-00401-9, anniversary, ND 1924–74, box 1.

Петлюри і Володимира Винниченка. Слабченко писав згодом Марії Донцовій – дружині Дмитра Донцова, яка з юності долучилася до молодіжної організації „Пласт”, що від листопада 1918 р. він кілька тижнів був „ад’ютантом при отаманові Петлюрі” та „урядовцем з особливих доручень при Голові Директорії п. Винниченкові”¹¹. Брав участь у повстанні Січових Стрільців. Цей факт біографії надалі також відіграє роль у формуванні його філософії витривалості як шанс на звернення за підтримкою до державних діячів.

Наполегливість у досягненні мети

Уже за два місяці по тому його доля кардинально змінилася – він отримав шанс стати дипломатом шляхом призначення 11 січня 1919 р. на посаду другого аташе Надзвичайної дипломатичної місії УНР в США. У цей час російські більшовики підступали до Києва з наміром знищити українську державність, а Директорія формувала численні дипломатичні місії, які мали донести світу правду про російську загрозу і прагнення українців жити в вільній демократичній країні. Дорога дипломатів до місця призначення виявилася нелегкою, не всі її здолали. Зокрема через відмову в наданні віз частині співробітників місії до США, серед яких був і Слабченко, до Вашингтона поїхало лише два українські представники. 1 липня 1919 р. Слабченко отримав копію наказу міністра закордонних справ УНР Володимира Темницького про звільнення. Юнак вирушив до Відня і деякий час залишався там, переїжджав до Берліну, шукав можливості зберегти посаду в дипломатичній місії. Він звертався до міністра закордонних справ, Головного отамана військ УНР С. Петлюри, пропонував свої послуги як дипломатичного кур’єра. Відтак отримав кілька доручень щодо доставляння листів С. Петлюри. У цей час сформувалася ще одна заповідь його витривалості:

¹¹ TsDAVO Ukrainy, f. 3849 *Osobystyi fond Dmytra Dontsova*, op. 1, spr. 16 *Lysty do Marii Dontsovoi vid cholovika Dmytra Dontsova*.

наполегливість у досягненні мети. Заручившись письмовою підтримкою С. Петлюри, він дістав розпорядження про повернення йому дипломатичної посади. Але до США так і не виїхав. Місія, яку він мав „наздогнати”, 1 серпня 1919 р. уже прибула до Вашингтону.

Відтак Слабченко виїхав до Чехословаччини, де мешкав у Празі та Подебрадах три роки, брав участь у формуванні Першої пластунської дружини емігрантської молоді „Золотий Тризуб”. 1923 р. він виїхав до Франції, продовжуючи підтримувати контакти зі скаутським рухом. Коротеньку замітку про білоцерківських скаутів Євген Деслав надіслав до празького пластового журналу 1933 р., брав активну участь у підготовці відзначення 25-ліття „Пласту”, входив до складу редколегії неперіодичного видання „Український пласт. Альманах з нагоди 25-тиліття існування Українського пласту (1911–1936)”¹².

**Не відмовлятися від фізичної праці заради виживання,
але не втрачати здатність мріяти**

Кінокар’єра Слабченка почалася випадково невдовзі після приїзду наприкінці 1923 р. до Парижу, де він винайняв помешкання на емігрантській околиці – Біянкур. З його листування про цей час з Є. Бачинським і М. Єремїєвим постає ще одна складова філософії витривалості – не відмовлятися від фізичної праці заради виживання, але не втрачати здатність мріяти. У цьому районі, окрім фабрики „Рено”, розташовувалася кіностудія, де часто набирали емігрантів для участі в масових сценах під час зйомок. Спробував свої здібності в якості статиста і Слабченко. Новий досвід спонукав до навчання на курсах кіномеханіків, які він закінчив у квітні 1924 р.¹³ По тому вступив до навчальної кіностудії. Там викладали представник „першого авангарду”

¹² *Archives of the Center for Ukrainian Education and Culture (Winnipeg, Manitoba)*, № 146/56(2).

¹³ L. Hoseiko, *Pro arkhiv ta deshcho z kinoarkhivu Yevhena Deslava* [v:] „KINO-KOLO”, 2005, nr 27, s. 34.

кіно у Франції, уродженець Варшави Жан Епштейн; актор театру і німого кіно, партнер української „королеви екрану” Віри Холодної (Левченко) – Осип Руніч (Осип Ілліч Фрадкін) та інші діячі культури. За півроку Слабченко поглибив свої навички як оператора і навчився новим прийомам монтажу.

Від 1925 р. юнак почав співпрацювати з румунським часописом „Cinema”, провадив там рубрику „Кіно за кордоном” (Cinema in strainatate/Franta), згодом увійшов до складу редколегії журналу. Свої матеріали Слабченко підписував творчим псевдонімом – Eugene Deslav (Eugene De Slav). Щодо його вибору він згодом писав у оповіданні „Пан Серж”: „На Монпарнасі його називали – «Серж». Іноді, щоб краще пояснити про кого іде річ, додавали до «Сержа» – «Укренієн», тобто українець. Прізвище його ніхто не міг запам’ятати. Воно було задовге й зашироке, всі спроби скоротити й зробити це прізвище більш аеродинамічним були невдалі”¹⁴. Замітки Єжена Деслава виходили також у журналах інших країн: болгарському „Наше-то Кіно”, французьких „Cinemagazine” і „Journal d’Ecran”, чехословацькому „Cesky Filmovy Svet” та ін.

Утім, Слабченко не полишав мрії про отримання освіти. Як він писав акторові Миколі Французенку, „я не мав можливості продовжувати студії в Сорбонні і пішов працювати на автомобільний завод. Скінчив вечірню школу кінооператорів і поволі проліз в студії. Це – «поволі» – тягнулося кілька років...”¹⁵. Спробу стати студентом Сорбонни Слабченко зробив у вересні 1926 р., записавшись на юридичний факультет. Та навчання завершити не вдалося. Заробляв на життя, працюючи електротехніком і декоратором у оперному театрі та помічником режисера в театрі Жоржа Пітоєва, долучився до кола засновників Монмартрського гуртка з вивчення кіномистецтва, заснував клуб „Друзі українського кіна” як паризьку філію створеного

¹⁴ *Lystuvannia Yevhena Deslava...*, op. cit., s. 158.

¹⁵ М. Frantsuzhenko, *Ukrainski vizii Yevhena Deslava* [v:] „KINO-KOLO”, 1999–2000, nr 4–5, s. 114.

Товариства друзів радянського кіно в Києві, став ще й французьким кореспондентом Всеукраїнського фотокіноуправління, активно друкувався в журналі „Кіно”. Слабченко-Деслав використовував європейські кіножурнали як майданчик для реклами досягнень українського кіно: у стислих дописах повідомляв про успіхи Одеської кіностудії, побудову в Києві „українського Голлівуду”, закупівлю зарубіжної кінопродукції для радянської України. Однак це була зовсім інша країна – одна з республік Радянського Союзу, а українське кіно представлялося як радянське. У своїй філософії виживання він зосередився на творчості.

1928-го на екрани вийшли його стрічки „Марш машин” і „Електричні ночі”. Ежен Деслав упевнено заявляв про себе як про прихильника авангарду. „Марш машин” став типовим взірцем цього напрямку в кіномистецтві як „індустріальне кіно”, без титрів, із рухами конвеєра, циліндрами і потоками сталі. У його стрічці ритм домінував над документальністю і формував особливу атмосферу. Через ритм, абстрагуючись, від потреби залучення субтитрів, він намагався передати глядачеві свої думки і почуття. Критики зустріли Деслава прихильно, убачаючи в ньому представника абстрактного кіно, який зробив значний внесок у розвиток цього виду мистецтва.

Окрилений успіхом, він зняв 1929 р. „Монпарнас”. „Вечір на Монпарнасі: переповнені тераси каварень, рух, світло, гомін, різноманітні мови, раси, фахи. Талан поруч з бездарністю, мільйонер коло бідолахи артиста, що не має чим заплатити...”, – описував сюжет свого нового твору Ежен Деслав¹⁶. В авангардному кіно він намагався передати дух знакового для Парижу місця. Однак запланованої на вересень 1929 р. прем'єри фільму в Парижі не відбулося. Натомість автор об'їхав з прем'єрними показами фільму Берлін, Прагу, Стокгольм, Лондон, Мадрид, Хельсинки, Бухарест. Паризька прем'єра відбулася 20 жовтня 1930 р. – у новому кінотеатрі „Студіо де Парі”. Надалі Деслав пов'язав життєві плани з кіномистецтвом, а його ім'я стало асоціюватися

¹⁶ *Lystuvannia Yevhena Deslava...*, op. cit., s. 158.

з розквітом французького кіноавангарду. Під час Другої світової війни митець працював для Спілки „Середземноморське кіно” в Мадриді та Швейцарії.

Не підкорюватися обставинам і бути гідним свого роду

Одночасно Деслав пробував себе як сценарист і письменник – написав збірки оповідань „Кінематографічний Париж”, „Європейські враження” („Європа між двох війн”, „Українець бере Європу”), „Енки є всюди”. Сценарій „Історія одного швейцарця-матроса” сподівався продати цюрихській фірмі. Оповідання „Капітан Лесь”, покладене в основу того сценарію, завдяки допомозі Євгена Бачинського було опубліковано в журналі „Пробоем” (1942, № 12). В образі капітана-українця не лише вгадувалися риси автора, але й декларувалися постулати його

філософії витривалості: „...немає такої ситуації, з якої не було б виходу, і цей вихід може з'явитися найбільш несподіваним чином. Треба бути енергійним, витривалим і впертим”¹⁷. Устами літературного героя формулював своє життєве кредо витривалості: „Україна дала мені вдачу. Мушу боротись за краще місце під європейським сонцем”¹⁸, не підкорюватися обставинам і бути гідним свого роду.

Оповідання „Капітан Лесь” було підписано зміненим псевдонімом „Євген Деслав”. Про причини такої зміни 30 березня 1942 р. автор писав Євгенові Бачинському: „Коли будете писати, то до мого кіноімені додавайте ще і Слабченко, – вжиття псевдонімів для чужинців є від кількох днів у Франції заборонено. Цим кіноіменем я підписав більш ніж 120 французьких фільмів і ось маю! В листах пишть мені впрост пане Євгене та й годі”¹⁹. Відтоді його публікації підписувалися по-іншому: Євген Деслав-Слабченко, Євген Антонович, Євген де Слав та ін.

1949 р. митець узяв участь у кінофестивалі в Каннах. Там він зустрівся зі своїм давнім знайомим – Володимиром Винниченком, провів із ним та його дружиною Розалією цілий день й домовився про „фільмування” їхнього побуту. Це була частина його нового задуму, що полягав у документуванні життя видатних українців за кордоном. Прагнення гуртуватися з українцями, підтримувати одне одного додавало Деславі витривалості. Невдовзі він відвідав родину Винниченків у їхній садибі в містечку Мужен, однак зйомок не проводив, відклавши домовленість на деякий час. Повернутися до виконання домовленості Слабченко сподівався після Канади, куди вирушав із наміром працювати в канадському кіно.

Однак роботи в кінематографі знайти не вдалося. Утративши шанс знайти докладання своїх умінь і талантів у Канаді, Деслав пробував себе в іншій сфері – вирішив написати серію

¹⁷ Ye. Deslav, *Kapitan Les* [v:] „Proboiem”, 1942, kn. 12(113), s. 691–692.

¹⁸ Ibid., c. 690.

¹⁹ *Lystuvannia Yevhena Deslava...*, op. cit., s. 32.

популярних брошур українською мовою: „Вміння поводитись”, „Вміння їсти”, „Вміння плекати красу”. З реалізації книг очікував прибутку. Просив Є. Бачинського допомогти надрукувати, надсилав йому рукописи. Безмежна довіра до найближчих друзів, що відчувається в листах Слабченка до Бачинського і Єремїїва, теж була складовою його філософії виживання. На початку 1948 р. розпочав писати роман „з життя українських дипломатичних місій 1918–1921 рр.” „Український дипломатичний кур’єр”²⁰.

Новий задум, що не відпускав його думки від часу повернення з Канади, став головною справою останніх років життя Слабченка і ще одним інструментом філософії виживання. Його можна сформулювати як „зосереджуватися на найголовнішому”. Під час канадської подорожі митець побував у Вінніпегу в Осередку української культури і освіти, оглянув його архів, бібліотеку і музей, дізнався, що власники архівів не лише передають свої документальні зібрання на зберігання, але ще й можуть надати кошти на упорядкування та забезпечення збереженості документів. При цьому передані колекції ставали місцем пам’яті майбутніх поколінь українців, платформою для створення Архіву української еміграції, Українського дипломатичного інституту тощо. Під впливом побаченого Слабченко вирішив створити аналогічну приватну колекцію в Європі. Уже на початку 1950-х він почав збирання Світової бібліотеки україніки та Дипломатичного архіву й бібліотеки в її складі, використовуючи свої контакти, вміння і навички співпраці з виданнями, широку рекламу і всебічно популяризуючи задум. Основу його колекції склали дари і куплені бібліотечно-архівні зібрання українських діячів, а 1954 р. було оголошено про офіційне створення „Світової збірки україніки”.

Документальну колекцію Слабченко формував з унікальних джерел з історії становлення міжнародних відносин УНР і розглядав варіант перетворення її на Слов’янську бібліотеку,

²⁰ Ibid., s. 53.

де накопичувалися б видання всіма слов'янськими мовами. Перлиною цієї частини колекції був архів дипломатичних нот, меморандумів, меморіалів УНР, ЗУНР і центру УНР, куплених у вдови відомого українського діяча, ім'я якого за умовою акту продажу мало залишитися в таємниці. Надзвичайно плідним щодо поповнення збірки виявився 1958 р., коли до неї надійшли архіви капітана Святослава Шрамченка, композитора Федора Якименка, а наступного року – документальна колекція про Карпатську Україну з Австралії. Ідею Слов'янської бібліотеки Слабченко широко рекламував під час кінофестивалів, учасником яких він був. У складі колекції він прагнув створити перший у світі Архів телебачення. Прикладом у цьому прагненні для Слабченка була заснована 1936 р. як некомерційна організація Французької сінематеки, очолювана впродовж 1943–1958 рр. його давнім знайомим і однодумцем Ж. Гремійоном.

Створення джерельної бази дипломатичної історії України, постійні контакти з учасниками процесу формування української дипломатичної служби, особиста участь у цьому процесі спонукали Слабченка написати „Дипломатичну історію України” для майбутньої української молоді, якій він прагнув розповісти правду в час, коли радянська влада витравлювала національну історію і культуру, намагаючись розчинити її в пропагандистських гаслах про „радянську культуру” і „братні народи”, створити вигідний „старшому російському брату” варіант історії України. Завдання це було для нього нелегким, бракувало спеціальних знань і досвіду, тому Слабченко обрав популярний стиль. Свою місію як автора він убачав у висвітленні дипломатичної історії України, історії державотворення як незалежної держави від України-Русі до Української Народної Республіки, її м'якої сили дипломатії і твердої сили збройного спротиву, установлення міжнародних контактів і труднощів формування як суб'єкта міжнародних відносин. Надзвичайно емоційними й переконливими йому видавалися ретельно вибірені історичні факти, які засвідчували українську присутність у світі. Багато сюжетів, акумульованих у праці, уперше в такій формі

приходили до читача. Зокрема, розділи „Український козак – Верховний Вождь (Ампансакабе) Мадагаскару”, „Національний герой Венецуели Франціско де Міранда на Україні”, „Місія Василя Капніста до прусського короля Фрідріха-Вільгельма II”, „Минківське панство на Поділлі”, „Шарль Пекте де Рошмон – український вівчар і швейцарський дипломат”, „Женевка на півдні України”, „Тихоокеанська Україна – акція Агапія Гончаренка” та ін.

Найближчим порадиником Слабченка під час написання книги став Михайло Єремійв. З ним автор консультувався, сперечався, радився щодо місця друку і презентації видання, ділився задумом про намір написати другий том „Дипломатична історія України від 1914 до 1945 рр.” і новиною про те, що „збірка Українці і мій архів будуть перевезені в Швейцарію, і я вже дістав гарантію від швейцарських офіційних чинників, що збірка і архів будуть передані лише в розпорядження Уряду Суверенної України”²¹. Спершу „Дипломатична історія України” мала вийти 1965 р. у Женеві, потім – 1966 р. у Вінніпегу за редакцією професора Микити Мандрики за фінансування Дмитра Микитюка. Кошти на друк збирали також пластуни в Австралії та США. Та автор не дочекався виходу свого твору. Він передчасно помер 10 вересня 1966 р. і був похований у Ніцці на православному кладовищі Кокад.

Незадовго до смерті Слабченко погодив зберігання машинопису книги на правах депозиту в Бібліотеці Женевського університету, архіві Британського музею та архіві Ватикану. Один примірник він устиг передати видавцям до Вінніпегу. Очевидно, цей примірник і залишився в архіві Осередку української культури і освіти, де авторці цього нарису вдалося виявити його багато років по тому. Відтак „Дипломатична історія України” побачила світ восени 2016 р. за програмою „Українська книга” у видавництві „Кліо”.

²¹ Ibid., s. 124.

Висновки

Широкомасштабне вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 р. змусило залишити свої домівки тисячі українців, які теж постали перед проблемою виживання в надзвичайних умовах. Сто років тому українські політичні емігранти міжвоєнного періоду опинилися в подібній ситуації й були змушені виробити свою філософію виживання. Євген Слабченко формулював постулати власної теорії виживання на підставі проб і помилок. Наголошена самоідентифікація, уміння не підкорюватися обставинам і бути гідним свого роду, звертатися за підтримкою до державних діячів, не відмовлятися від фізичної праці заради виживання, але не втрачати здатність мріяти, бути енергійним, витривалим і впертим – ці постулати тримали Слабченка в рівновазі в емігрантських обставинах. Він здобув визнання наприкінці 1920-х рр. як представник кіноавангарду Франції, а на початку 1950-х розпочав збирання українських архівів у Європі задля заснування Світової збірки Україніки, першим серед власників документальних зібрань запровадив термін „дипломатичний архів” для означення колекції документів, що утворилися в діяльності дипломатичних установ та особистих документів дипломатів, йому належала ініціатива фундування української літературної премії за твір, який найкраще зображує Україну, заснування титулу „Амбасадор української культури”, створення Українського дипломатичного інституту зі спеціалізованим видавництвом. В Україну Є. Слабченко повернувся вже після смерті: на будівлі Білоцерківського національного аграрного університету (колишній будівлі гімназії) з’явилася меморіальна дошка на вшанування пам’яті знаного випускника, у Білій Церкві і Таганчі названо його ім’ям вулиці, кінотвори Деслава відомі в Україні, його „Дипломатичну історію України” читає українська молодь, як він міряв, а на могилі в Ніцці зусиллями Міністерства закордонних справ України, Посольства України у Франції, Українсько-французької асоціації та Наукового товариства історії дипломатії та міжнародних відносин

встановлено нову надмогильну плиту, на якій указано, що Євген Слабченко є українцем.

References

- Arkhivistyka: Terminolohichniy slovnyk*, <https://old.archives.gov.ua/Publicat/Manuals/dictg-e.php#101> [1.01.2024].
- Depkat V., *Ego-documents* [in:] “Handbook of Autobiography/Autofiction”, ed. by M. Wagner-Egelhaaf, vol. I: *Theory and Concepts*, De Gruyter, Boston; Berlin 2019, p. 262–267.
- Deslav Ye., *Kapitan Les* [v:] „Proboiem”, 1942, kn. 12(113), s. 690–700.
- Frantsuzhenko M., *Ukrainski vizii Yevhena Deslava* [v:] „KINO-KOLO”, 1999–2000, nr 4–5, s. 108–119.
- Greyerz von K., *Ego-Documents: The Last Word?* [in:] “German History”, 2010, vol. 28, nr 3, p. 273–282.
- Hoseiko L., *Pro arkhiv ta deshcho z arkhivu Yevhena Deslava* [v:] „KINO-KOLO”, 2005, nr 27, s. 29–35.
- Hoseiko L., *Ukrainskyi predstavnyk frantsuzkoho kinoavanhardu (Ievhen Deslav (Slabchenko))* [v:] „Khronika 2000”, 1995, nr 2–3, s. 294–299.
- Jakubczak Fr., *Zasoby pamiętników. Zasady i zakres ich użytkowania* [v:] „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, z. 2, s. 259–268.
- Lystuvannia Yevhena Deslava, serii „Dzherela z istorii ukrainskoi emihratsii”*, t. 4, uporiad., vstup. i komentari o. Yu. Mytsyk, Kyiv, 2009.
- Matias I., *Arkhivna ukrainika v Kanadi: istoriohrafii, typolohii, zmist*, Kyiv 2008, s. 85–112.
- Matias I., „Holovna sprava zhyttia” (z lystuvannia ukrainskykh dyplomativ Yevhena Deslava i Mykhaila Yeremiiva) [v:] „Ukraina dyplomatychna: nauk. shchorichnyk”, Kyiv 2013, vyp. 14, s. 419–463.
- Matias I., „Ja boriusia tut proty burzhuaiznogo kina...”: *Novi dokumenty pro spivpratsiu Yevhena Slabchenka (Ezhena Deslava) z VUFKU* [v:] „Kino-Teatr”, 2015, № 3 (119), s. 41–44.
- Mytsyk Yu., *Z korespondentsii kinorezhysera Yevhena Deslava* [v:] „Pamiatky. Arkheohrafichniy shchorichnyk”, Kyiv, 2008, t. 9, s. 126–168.
- Ombre blanche, lumière noire. Eugène Deslav; textes et documents*, introd. L. Hosejko, Centre national d’art et de culture Georges Pompidou, Paris 2004.
- Sychevskiy A., *Memuary yak eho-dokumenty: vektory avtobiohrafichnoi naratsii, zasady vykorystannia ta interpretatsiia* [v:] „Intermarum: history, policy, culture”, 2023, iss. 13, s. 243–264.
- Yanhyrov R., *Ezhen Deslav: ot zhurnalistiki k ekranu* [v:] „Vestnik RHHU. Seriya: Zhurnalistika. Literaturnaya kritika”, 2007, nr 9(07), s. 132–147.